

УДК 378.14:39

О. А. Яковенко,
викладач

(Коростишівський педагогічний коледж)

ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ НАРОДОЗНАВСТВА В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

У статті розглядається використання народознавства в умовах сучасної освіти. Автор доводить необхідність створення відповідних умов, надання відповідних знань, завдяки яким формування народознавчої компетентності молоді буде відбуватися на відповідному професійному рівні. За умови використання народознавчого компоненту робота освітньої системи покращиться.

Однією з умов формування незалежної української держави є виховання гідного громадянина своєї країни, який любить свою землю, народ, мову і культуру, підготовлений до активної участі в суспільному житті. Основні засади формування такої особистості зафіксовані в нормативних освітніх документах, зокрема в Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті, в Конституції України тощо. Народність є однією з умов, за якої має будуватися суспільство.

Сучасна система освіти орієнтована передусім на набуття студентами загальноосвітніх знань, умінь, навичок; формування народознавчої культури, набуття підростаючим поколінням загальнолюдських духовних цінностей відходить на другий план.

Метою статті є необхідність звернути увагу на особливості реалізації шляхів використання народознавчого компоненту у навчальному процесі.

Формування духовно багатой і всебічно розвиненої особистості є важливою метою і в той же час необхідною умовою розбудови Української держави. Проблема формування народознавчої компетентності є актуальною в сучасній незалежній державі. Найбільш проблему народознавчого змісту досліджують: Н. Дем'яненко, Л. Драчук, В. Євтух, В. Каюков, П. Кононенко, В. Кузь, А. Марушкевич, Ю. Підборський, В. Постовий, Ю. Руденко, З. Сергійчук, В. Чепак, П. Щербань та ін., які мають на меті показати важливість народознавчих знань у навчально-виховному процесі освітніх закладів різних рівнів, залучити до вивчення предметів студентів для подальшого використання їх у практичній діяльності.

Розглянемо термін "компетентність". Компетентність – здатність до інтеграції знань і навичок з їх використанням в умовах змінних вимог навколишнього середовища; прогрес, пов'язаний з досягненням вищого рівня професіоналізму в різних видах діяльності. Компетентність може виступати як мотивація розвитку особистості, її професійної майстерності і здатності до саморегуляції, об'єктивації своїх здібностей і можливостей в реальних діях, поведінці, спілкуванні.

Українські вчені по-різному тлумачать поняття компетентності. Найбільшого поширення в науковій літературі набуло визначення компетентності як "сукупності знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію" [1].

В. Шапара дає таке визначення поняття компетентності (від лат. Competens – відповідний, здатний) – психосоціальна якість, яка означає силу і впевненість, що виходить із почуття власної успішності й корисності, які дають людині усвідомлення своєї спроможності, ефективно взаємодіяти з оточенням [2: 203]

У вітчизняній педагогіці проблема компетентності знайшла своє відображення у працях учених. Так, проблему визначення сутності компетентнісного підходу до організації педагогічного процесу вивчають С. Гончаренко, О. Пометун, О. Савченко, О. Сухомлинська, І. Тараненко; питання професійної підготовки на засадах стандартів компетентності досліджують А. Михайленко, В. Аніщенко; зарубіжний досвід упровадження компетентно зорієнтованої освіти – А. Василюк, О. Овчарук. Чільне місце в психолого-педагогічній літературі належить аналізу базових компетентностей особистості: інформаційної (О. Барановська), комунікативної (В. Кононенко, Т. Вальфовська, Є. Мельник), творчої (Т. Волобуєва, Г. Телбутівська), життєвої (Н. Бастун, П. Горностай, В. Красновський, О. Беленок, І. Єрмаков, Г. Ковганич, В. Ляшенко, Л. Максименко, О. Поліщук), соціально-психологічної (М. Гончарова-Горяньська, Н. Калініна, Л. Лепіхова) та ін.

Звернімося до терміну "народознавство". Проводячи дослідження, ми враховували, що вперше термін "народознавство" запропонував і обґрунтував у статті "Найновіші напрямки народознавства" І. Франко. Він зазначав, що "народознавство" (німецькою – die Volkskunde, англійською – folklore) означає, власне, щось більше, ніж те, що становить сферу нашої науки. Бо ж пізнати народ – то значить пізнати людей, що мешкають на певній території, а також пізнати їхнє нинішнє і минуле становище, їхні фізичні і розумові особливості, їхні інститути й економічне становище, їхні торговельні відносини й інтелектуальні зв'язки з іншими народами.

У вужчому розумінні "народознавство" репрезентує матеріально-духовну й культурно-побутову сфери народу здебільшого в історичному часі й меншою мірою спрямоване на сьогодення і

перспективу. Це є підставою для розгляду народознавства як складової українознавства та ініціює дискусії між ученими. На кінець 20-х років ХХ ст. народознавство сягає вершин як науково-інтегруюча система знань про Україну та українство (феномен всепланетарний) та як визначний предмет закладів освіти і культури.

Шкільний словник літературознавчих термінів подає таке визначення: народознавство – це сукупність фундаментальних знань про народ, особливості його побуту і трудової діяльності, історію, культуру, національний характер, світогляд, психологію [3: 3].

Народознавство – система знань про конкретний народ, особливості його побуту і трудової діяльності, національний характер, психологію, світогляд, історико-культурний досвід, а також про родовід, спосіб життя і виховання в сім'ях, про рідний край і все пов'язане з ним. Є складовою частиною поняття "народознавства". Вивчення народознавства сприяє подоланню як девальвації універсальних гуманістичних цінностей, так і національного нігілізму, відірваності освіти від національних джерел; гармонізації культурних, міжлюдських, міжгрупових, міжособистісних відносин як основи громадянського суспільства.

Народознавство орієнтує на те, що українець береже свою культуру, шанує інші, а представник іншого етносу пишається своєю національністю, українським громадянством. Всі дотримуються громадянських обов'язків: конституційного обов'язку поваги до національних і державних символів.

Опанування народознавством інтелектуалізуватиме націю, створюватиме надійні підвалини громадянського суспільства, адже відірваність від народознавчих традицій створює соціальний дискомфорт, унеможливорює усвідомлення взаємозалежності інтересів людей, породжує відчуженість, гальмує процеси громадської та міжнаціональної толерантності.

Щоб забезпечити якість формування народознавчої компетентності студентів, треба озброїти їх теоретичними знаннями, критеріями сформованості народознавчої компетентності. Формування народознавчої компетентності в майбутніх учителів молодших класів потребує одночасного гармонійного розвитку всіх її показників.

У реалізації ідей народознавства сприяє поширення виховних бесід, рольових ігор, усних журналів, інсценізацій, конкурсів та вікторин, фольклорних свят, вечорів. Тобто теорія має бути підкріплена практикою, яка допоможе в правильному напрямку закріпити отримані знання. Потрібно, щоб народознавство охопило всі виховні ланки: сім'ю, дитсадок, школу, поза навчальні заклади, підготовку молоді до сімейного життя, педагогічний всеобуч батьків, професійну освіту вчительських кадрів та підвищення їх кваліфікації.

Формуючи в молодого покоління народознавчу компетентність, потрібно його ознайомлювати з найдавнішими джерелами, в яких зафіксовані етнопедагогічні знання: "Велесова книга", "Слово про Закон і Благодать", "Повість временних літ", "Руська Правда", "Слово о полку Ігоревім" та ін. В основі цих літературних пам'яток представлені норми християнської моралі, почуття патріотизму, відданість батьківщині, гуманістичні цінності. Виховна мудрість висвітлена в повчаннях Володимира Мономаха.

Досить вагомий внесок у розвиток народної педагогіки зробив А. Макаренко. Він відводив значне місце народній педагогіці, поширював її ідеї, використовував народні педагогічні знання у своїй роботі. Учений закликав педагогів-гуманістів не руйнувати народні педагогічні традиції, а переосмислювати їх і наповнювати новим змістом, критично підходити до відбору народних традицій. Велику увагу педагог приділяв народним іграм і танцям.

У В. Сухомлинського принцип народності у вихованні мав гуманістичний характер, як і всі його педагогічні ідеї та концепції. Головними засобами В. Сухомлинський вважав рідне слово й словесну творчість (казки, прислів'я, колискові).

Велике значення мають фундаментальні дослідження видатного українського педагога М. Стельмаховича, який розуміє цілісну і багатогранну систему, принципів, ідей, підходів і знань, що містить у собі народознавство, що зараз починає впроваджуватись у практику навчання і виховання [4: 67].

Термін "народознавство" може вживатися і в ширшому значенні, якщо воно охоплює все те, що взагалі стосується знання про народ і виходить за межі власне етнографії.

Народознавча компетентність має на меті підготовку висококваліфікованих спеціалістів, тому студентів треба орієнтувати на цінності народу. Наукове осмислення народознавства як компонента національної культури та її взаємодії з іншими соціальними чинниками може слугувати ефективним джерелом національного самоусвідомлення українства та подолання кризових явищ у культурно-психологічній сфері. Саме завдяки формуванню народознавчої компетентності має піднятися рівень навчально-виховного процесу в державі. Освіта, яка спирається на народну спадщину, завжди дає кращі результати. Учитель, озброєний народознавчими знаннями, є спеціалістом високого кваліфікаційного рівня. Тому до змісту освіти, окрім академічних предметів, мають входити предмети, які орієнтують майбутнього вчителя на національну культуру, розвиток мистецтва,

народних традицій, звичаїв, народних знань, які наповнювали практичну діяльність педагога новими педагогічними ідеями, думками, допоможуть зробити навчальний процес досконалішим і ефективнішим.

Формування має відбуватися за трьома основними напрямками: науковому, науково-практичному, культурно-просвітницькому. Науковий напрямок передбачає, перш за все, ознайомлення з науковою спадщиною про традиційну культуру українців.

Серед шляхів формування народознавчої компетентності є наступні: прилучення до літератури, музики, надбань народної творчості, здобутків української та світової культури; відображення у змісті освіти закономірностей її історичного розвитку, широке використання народознавства, використання досвіду народної педагогіки, залучення до народних ремесел.

Формування народознавчої педагогіки може відбуватися за такими напрямками: світоглядно-філософський, суспільно-гуманістичний, культурологічний, етнографічно-краєзнавчий.

Світоглядно-філософський напрямок має на меті створення умов для формування в молоді переконань, прагнення відчувати себе частиною сучасного світу. Мета виховної роботи суспільно-гуманістичного напрямку – пробудження в молоді інтересу до суспільного життя, розвиток ініціативи, самостійності, творчості. Культурологічний напрям передбачає проведення культурно-освітньої роботи. Етнографічно-краєзнавчий напрямок посідає провідне місце в народознавчій діяльності, формуючи підвищений інтерес до рідного краю, традицій, виховуючи патріотів.

Формування народознавчої компетентності починається в сімейному середовищі з маминої колоски в народних звичаях, традиціях, обрядах. М. Стельмахович наголошував, що "правильно формують моральну свідомість ті батьки, які дбають, щоб їхні діти знали народну етику, тобто узвичаєні серед нашого народу поведінку" [5: 179].

Отже, родинне виховання, побудоване на національних культурних традиціях, які є засобами стабілізації суспільних відносин, виконують роль соціальних механізмів передачі молодим поколінням спадкоємності старших поколінь як основного закону життя. Традиції мають значний вплив на здійснення передачі суспільних цінностей, на формування внутрішньої єдності і національної своєрідності культури народу, на підготовку молоді до праці. Вони передаються з покоління в покоління.

Традиції мають тісний зв'язок із звичаями, функціонуючи на основі останніх. На думку О. Воропая, "звичаї – це втілені в рухи і дію світовідчуття, світосприймання та взаємини між окремими людьми, які охоплюють всі ділянки суспільного, громадського та родинного життя. Це ті неписані закони, якими керуються в найменших щоденних та найбільших всенародних справах". Опанування народознавством інтелектуалізуватиме націю, створюватиме надійні підвалини громадянського суспільства, адже відірваність від народознавчих традицій створює соціальний дискомфорт, унеможливило усвідомлення взаємозалежності інтересів людей, породжує відчуженість, гальмує процеси громадської та міжнаціональної толерантності.

Щоб забезпечити якість формування народознавчої компетентності студентів, треба озброїти їх теоретичними знаннями, критеріями сформованості народознавчої компетентності. Формування народознавчої компетентності в майбутніх учителів молодших класів потребує одночасного гармонійного розвитку всіх її показників. Реалізації ідей народознавства сприяє поширення виховних бесід, рольових ігор, усних журналів, інсценізацій, конкурсів та вікторин, фольклорних свят, вечорів. Тобто теорія має бути підкріплена практикою, яка допоможе в правильному напрямку закріпити отримані знання. Потрібно, щоб народознавство охопило всі виховні ланки: сім'ю, дитсадок, школу, поза навчальні заклади, підготовку молоді до сімейного життя, педагогічний всеобуч батьків, професійну освіту вчительських кадрів та підвищення їх кваліфікації.

Процес формування народознавчої компетентності передбачає:

- розкрити значення етнопедагогічних знань для подальшого формування інтегрованої особистості;
- висвітлити виховний зміст традицій, звичаїв, обрядів, етнічних символів;
- вказати місце етнопедагогічних джерел, фольклору та традицій у змісті освітньої і виховної діяльності;
- наголосити на необхідності дотримання етнотрадицій у родинному вихованні;
- сприяти розвитку міжетнічної взаємодії в українському суспільстві;
- впроваджувати інноваційні методи, форми та засоби етнопедагогічного потенціалу, що слугувало формуванню народознавчої компетентності в майбутніх учителів та учнів.

Поєднання етнотрадицій із загальнолюдськими духовно-моральними цінностями можуть здійснювати позитивну функцію в напрямку вдосконалення емоціональної зрілості особистості. Поєднання етнотрадицій із загальнолюдськими духовно-моральними цінностями можуть здійснювати позитивну функцію в напрямку вдосконалення емоціональної зрілості особистості.

Процес формування має проходити на уроках та в позаурочний час. Тому важливою ознакою для викладача є наявність ґрунтовних знань, закріплених на практиці викладання.

Педагогічними умовами цього процесу є взаємозв'язок між теорією та практикою, ґрунтовна підготовка викладача та зацікавленість студента, що виражається у співпраці, а також забезпечення необхідним інформаційним теоретичним матеріалом, достатня кількість годин для вивчення предметів народознавчого циклу.

Важливо, щоб студенти розуміли, що народознавчий компонент у майбутній роботі є важливим. Треба вміти правильно вибрати матеріал і скористатися ним у роботі. Разом з тим, щоб завелика його кількість не знівелювала симпатію до народознавчого матеріалу. Організуючи молодь до реалізації народних традицій, звичаїв, обрядів, необхідно брати до уваги методи роботи, способи виконання певної обрядовості та інших дій. Зміст педагогіки народознавства має реалізовуватися будь-якими методами та прийомами, які адекватні йому, відповідають конкретним умовам (матеріальній базі, віковим та психологічним особливостям, рівню знань) навчального закладу, які подобаються студентам і гармонійно вписуються у вітчизняні, культурно-історичні традиції.

Вивчення народознавства повинно проводитися за певною системою. Його змістом повинна бути пройнята і навчальна, і виховна робота. Зрозуміло, найбільші можливості для цього відкриваються з вивченням рідної мови та літератури, історії України, її географії та природи, з проведенням спеціальних виховних годин народознавства, занять з народної музики, хореографії, образотворчого мистецтва, краєзнавства. Народознавчі традиції, обряди та обряди об'єднують минуле та майбутнє народу, старші покоління й молодші покоління, інтегрують етнічну спільність людей у високорозвинену сучасну націю.

Особливо важливим для вчителя вважаються такі ідеї етнопедагогіки, як постійне коригування виховного ідеалу у відповідності з конкретно-історичними умовами розвитку суспільства; системно-комплексний підхід до вирішення виховних проблем; єдність навчання і виховання, що виявляється в суспільному змісті методів та форм навчання і виховання тощо.

Отже, навчання та виховання, побудоване на національних культурних традиціях, які є засобами стабілізації суспільних відносин, виконують роль соціальних механізмів передачі молодим поколінням спадкоємності старших поколінь як основного закону життя. Як результат є необхідність виховання майбутньої еліти засобами народознавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Життєва компетентність особистості : наук.-метод. посібник / За ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. – К. : Богдана, 2003. – 520 с.
2. Тлумачний словник української мови : Понад 12500 статей (близько 40000 слів) / За ред. д-ра філологічних наук, проф. В. С. Калашника. – Харків : Прапор, 2002. – 992 с.
3. Потапенко О. І., Кузьменко В. І. Шкільний словник з українознавства. – К. : Укр. письменник, 1995. – 291 с.
4. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка : навчальний посібник. – К. : ІСДО, 1997. – 288 с.
5. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка. – К., 1996. – 284 с.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : "К.І.С.", 2004. – 112 с.

Матеріал надійшов до редакції 17.12. 2009 р.

Яковенко Е. А. Использование опыта народоведения в современном образовании.

В статье рассматривается использование народоведения в условиях современного образования.

Автор доказывает необходимость создания соответствующих условий, предоставления необходимых знаний, благодаря которым формирование народоведческой компетентности молодежи будет происходить на соответствующем профессиональном уровне. При условии использования народоведческого компонента работа образовательной системы улучшится.

Yakovenko O. A. Using the Experience of Folklore in Modern Education.

The article deals with the using of folk-lore in circumstances of modern education. The author proves the necessity of creation of corresponding circumstances and giving necessary knowledge which will help to form the folk-lore competence in upper professional level. Using a folk-lore component, we can hope for a successful work of educational system.